

**В ІГОРЕВІМ ПУТИВЛІ ВИГОРІЛА ТРАВА»: МИХАЙЛО
ГЕТМАНЕЦЬ І БОРИС ЧИЧИБАБІН В
АНТИТОТАЛІТАРНОМУ ДИСКУРСІ¹**

Згину, житиму далі –
чим заросте провал?
В Ігоревім Путивлі
вигоріла трава.²

*Борис Чичибабін,
Луб'янка, 1946*

Abstract

The article is dedicated to the centenaries of the birth of two well-known Kharkiv residents – literary historian, publicist, professor of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University Mykhailo Hetmanets (1923-2021) and poet Borys Chichibabin (1923-1994). The purpose of the study is to compare the biographies of both figures with a focus on their professional and creative self-realisation in the conditions of Soviet totalitarian political system. To this end, a combination of the comparative method and the technique of a modern video/photo editor *overlay* (imposing images/effects on another image) was used: the former allowed to obtain a more complete picture of the development of a gifted personality in the Soviet totalitarian society, the latter made it possible to project the events of the twentieth century on our turbulent present – the war in Ukraine and the

---

¹ Стаття написана за підтримки Кільського університету і Британської академії наук. / This research is supported by Keele University (UK) and the British Academy's Researchers at Risk Fellowships Programme. Award Reference: RaR\100188.

² Тут і далі переклад з російської мій. – О.Г.

DOI <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2023.2.102.01>

© Гончарова О., 2023

restoration of the totalitarian regime in the Russian Federation. The article examines such key events as education of the both at Kharkiv University; long-term work of Hetmanets at H.S. Skovoroda Kharkiv Pedagogical University; the policy of denunciations and disclosures that prevailed in the educational environment at that time; creative activity of Chichibabin in conditions of civil unrest; political repression and imprisonment of the poet. Special attention is paid to the ideological differences between Hetmanets and Chichibabin on the fact of the collapse of the Soviet Union and declaration of independence of Ukraine in 1991. While Hetmanets supported the restoration of sovereignty by Ukraine, Chichibabin perceived the exit of Ukraine and other republics from the Union as a loss of the homeland, a personal tragedy. The author analyses familial, psychological and literary factors that could have influenced on the worldviews of the both figures. Revision of the biographies of Hetmanets and Chichibabin induced to think about both their individual life paths, and about the fate of an entire generation that had to live, work, and create under the pressure of total state control over the individual. Historical parallels drawn between Soviet society and modern Russia prove that lessons of the twentieth-century totalitarianism have not been learned.

Keywords: biography, comparative study, totalitarianism, Soviet Union, historical parallels.

Анотація

Стаття присвячена сторіччю з дня народження двох знаних харків'ян – педагога, історика літератури, публіциста, професора Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди Михайла Гетманця (1923-2021) і поета Бориса Чичибабіна (1923-1994). Метою дослідження є порівняльний аналіз біографій обох діячів з фокусом на їх професійній і творчій самореалізації в умовах тоталітарної політичної системи ХХ століття. Комбінація порівняльного методу і сучасного прийому відеомонтажу *overlay* (накладення кадрів / ефектів на інший кадр), застосованого у дослідницькій площині, дозволила не тільки отримати більш повне уявлення

про становлення обдарованої особистості в радянському суспільстві, але і спроєктувати його на наше буремне сьогодні – війну в Україні і відновлення тоталітарного режиму в Російській Федерації. У статті розглядаються такі ключові події, як навчання обох діячів у Харківському університеті; багаторічна праця М.Ф. Гетманця у Харківському педагогічному інституті; політика доносів і викривань, що панувала в освітянському середовищі; творча діяльність Б.О. Чичибабіна в умовах громадянської несвободи; політичні репресії і заслання. Особливу увагу приділено світоглядним розбіжностям М.Ф. Гетманця і Б.О. Чичибабіна на факт розпаду Радянського Союзу і оголошення Україною незалежності у 1991 р. У той час як М.Ф. Гетманець підтримав повернення суверенітету українською державою, Б.О. Чичибабін вихід України та інших республік сприйняв як втрату батьківщини, особисту трагедію. Зроблено спробу проаналізувати сімейні, психологічні і літературні чинники, які могли мати вплив на світогляди обох діячів. Звернення до біографій М.Ф. Гетманця і Б.О. Чичибабіна дало привід задуматися і над їхніми індивідуальними життєвими стежками, і над долею цілого покоління, якому довелося жити, любити, творити в умовах тотального контролю держави над особистістю. Історичні паралелі, проведені між радянським суспільством і сучасною Росією вказують на те, що уроки тоталітаризму минулого століття залишилися незасвоєними.

Ключові слова: біографія, порівняльне дослідження, тоталітаризм, Радянський Союз, історичні паралелі.

Вступ

У 2023 році виповнилося сторіччя з дня народження двох знаних харків'ян – педагога, історика літератури, публіциста, професора Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди Михайла Федосійовича Гетманця (1923-2021) і поета Бориса Олексійовича Чичибабіна (1923-1994). Обоє ювілярів пов'язує не тільки спільний рік народження і любов до «Слова о полку Ігоревім», але і низка подібних життєвих обставин: раннє дитинство на

Кіровоградщині і подальший переїзд до Харкова, навчання у Харківському університеті, Друга світова війна і військова служба, літературна творчість. У житті кожного з них відбилися найвагоміші риси часу, проте важко знайти більш несхожі між собою долі. У статті запропоновано порівняльний аналіз біографій обох діячів з фокусом на їх професійній і творчій самореалізації в умовах тоталітарної політичної системи ХХ століття. В основі аналізу лежать біографічні матеріали, підготовлені вдовою поета Л.С. Карась-Чичибабиною (2013), критико-біографічний нарис професора Харківського педагогічного університету Л.Г. Фрізмана (2013), а також публіцистика і вірші самого поета, чия «творчість несе на собі повний та достовірний відбиток його особи» (Фрізман, 2013: 411); мемуари М.Ф. Гетманця «Про себе і про час» (2006); довідник «Літературна Харківщина» (2007), виданий під його редакцією; особисті спогади автора статті, яка мала честь бути студенткою і згодом аспіранткою професора М.Ф. Гетманця (Гончарова, 2006). Стаття продовжує низку матеріалів на тему переосмислення новітньої історії, деколонізації і деміфологізації російськомовної літератури (Гармаш & Ілеа, 2023 та ін.).

Методологія і методи дослідження

Статтю було підготовлено в рамках порівняльного дослідження двох життєписів з акцентуацією на реалізації особистісного потенціалу в умовах громадянської несвободи. Тему було вперше запропоновано у доповіді на Всеукраїнській науково-методичній конференції ««Велике і вічне...»: Михайло Федосійович Гетманець» (Харків, 15-16 вересня 2023 р.), під час якої було зроблено спробу провести також історичні паралелі між суспільними процесами ХХ століття і сьогоденням (Гончарова, 2023). Застосування порівняльного методу і сучасного прийому відеомонтажу *overlay* (накладення кадрів / ефектів на інший кадр) у дослідницькій площині дозволило не тільки отримати більш повне уявлення про становлення обдарованої особистості в радянському суспільстві, але і спроєктувати його на сучасні події – війну в Україні і повернення тоталітарного режиму у Російській

Федерації. Технічно цей прийом був зреалізований за допомогою презентації PowerPoint. У статті історичні паралелі представлені у примітках унизу сторінки.

Результати і дискусії

Харків став головним містом у житті обох ювілярів.³ У 1940 році обидва вступили до Харківського університету на омріяні спеціальності – Михайло Гетманець на філологічний факультет, а Борис Полушин (Чичибабін) – на історичний.⁴ Обидва захоплювалися Маяковським і писали вірші. Саме до цього юнацького періоду відноситься поява чичибабінського вірша, присвяченого Харкову, який сьогодні набуває нових смислів:

И в долгой ночи, окаянной и жаркой,
Измучен железом, испытан огнём,
Хрипел, задыхался, боролся наш Харьков,
А мы на войне горевали о нём...
Но я говорю как студент и как воин:
Студенческий город, ты будешь достроен!
Цвети, наша юность, блистаньем и громом,
Расти, возвеличь себя, не изменись!
Звени нам, свети нам, греми за Госпромом,
Единственный в жизни проспект [...]
(«Проспект Ленина в Харькове», 1940-41)

---

³ 6 березня 2022 року Указом Президента України Харкову було присвоєно почесне звання «Місто-герой України» як «вшанування подвигу, масового героїзму та стійкості громадян, виявлених у захисті своїх міст під час відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України». Місто отримало по-справжньому народні звання: «Харків – Залізобетон», «Місто незламних», «Місто-фортеця».

⁴ Декілька корпусів Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна були повністю або частково зруйновані під час ракетних обстрілів міста.

Війна порушила життя мільйонів людей:⁵ юнаки, так і не встигнувши познайомитись, були мобілізовані з різницею у декілька місяців. Після війни долі Чичибабіна і Гетманця розійшлися. Михайло Федосійович після закінчення університету (1950) присвятив себе освітянській діяльності і побудував доволі успішну професійну і наукову кар'єру: захистив кандидатську і докторську дисертації, у різні роки був завідувачем кафедри, деканом і ректором Харківського педагогічного інституту,⁶ якому віддав більше шістдесяти років життя; видав низку монографій, присвячених літературній пам'ятці «Слово о полку Ігоревім», а також педагогічній і письменницькій спадщині А.С.Макаренка. Він був людиною системи, в якій не тільки зумів досягти успіху, але, найважливіше, зберегти самоповагу і повагу товаришів, колег, студентів і учнів декількох поколінь. У своїх мемуарах «Про себе і про час» (2006) він правдиво описує отруйну атмосферу тоталітаризму, яка панувала в освітянському середовищі з кінця 1940-х і до початку 1970-х рр.: студентські доноси один на одного; переслідування і звільнення викладачів; цькування у газетах і тюремні терміни для талановитої молоді, яка якимось чином вибивалася із системи.⁷ Аби не стати її жертвою або,

---

⁵ У 2022 році в РФ було затримано 20 тис. людей за антивоєнні виступи, заведено 5846 кримінальних справ за новою статтею «про дискредитацію збройних сил», 128 фігурантів засуджено. *(За даними незалежної правозахисної організації ОВД-Інфо).*

⁶ 6 липня 2022 року навчальний корпус Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, у якому проф. М.Ф. Гетманець працював останні двадцять років, було зруйновано прямим влучанням двох ракет, одна людина загинула. Ракети знищили будівлю, але не дух «сковородинівців»: університет продовжує щоденну самовіддану працю з підготовки висококваліфікованих педагогічних і наукових кадрів.

⁷ За підсумками 2022 року кількість звернень громадян до Генпрокуратури РФ зросла на 322%. *(Роскомстат)*

До двох років колонії засудили Олексія Москальова за антивоєнний малюнок його доньки і пости в «Однокласниках». Донос написали

навпаки, репресивним інструментом, Михайлу Федосійовичу як керівникові доводилося часом йти на компроміси з партійним обов'язком і навіть порушувати закон, проте про компроміси з совістю не йшлося.

Життя Бориса Чичибабіна, як знаємо, склалося більш драматично: нетерпимий до лицемірства можновладців, сміливий, відкритий, талановитий, з притаманним йому тяжінням до революційного романтизму, у 1946 році, щойно повернувшись після війни до навчання в університеті, він був заарештований за антирадянські вірші і засуджений до п'яти років таборів.⁸ У своїх спогадах Михайло Федосійович згадує ім'я поета при описі настроїв на філологічному факультеті того часу: «Атмосфера на факультеті була в цілому нормальна, робоча, але давалися в знаки політичні кампанії, що раз-у-раз накочували із Москви з ініціативи ЦК партії. Протягом усіх років навчання ми постійно

вчителька малювання і директор середньої школи №9 м. Єфремов у Тульській обл. 3 серпня 2022 р. Ленінський районний суд Пензи засудив до п'яти років умовно 45-річну вчительку англійської мови Ірину Ген за «дискредитацію» російської армії. Донос написали учні восьмого класу. 14 березня 2023 р. з П'ятигорського державного університету звільнили і оштрафували на 30 тис. руб. за статтею про «дискредитацію» викладачку математики Олену Кабакову, на яку написали донос її ж студенти.

8 травня 2023 р. директор школи №1 м. Пить-Ясі Ханті-Мансійського автономного округу написала донос у поліцію на ученицю, яка з'явилася до закладу з «жовто-блакитними» (насправді, жовто-салатовими) стрічками у косичках. *(Інформацію взято з відкритих джерел)*

⁸ «Антивоєнні» вироки: 8 років 6 місяців ув'язнення московському муніципальному депутату Іллі Яшину за стрім про злочини російських військовослужбовців у Бучі Київської обл.; 6 років 11 місяців колонії московському муніципальному депутату Олексію Горінову за висловлювання на засіданні ради депутатів про недоречність проведення конкурсу дитячих малюнків, коли триває війна та в Україні гинуть діти; 6 років позбавлення волі російській журналістці Марії Пономаренко за пост про зруйнований драмтеатр у Маріуполі.

когось викривали, засуджували, боролися з проявами чужої ідеології. Почалося все у 1946 році з постанови ЦК ВКП(б) «О журналах «Звезда» и «Ленинград», у якій грубо і несправедливо засуджувалася творчість М. Зощенка, А. Ахматової і деяких інших письменників і яка подала сигнал до посилення ідеологічного тиску в усіх сферах духовного життя. Перше, що мені по секрету розповів парторг Мазо, було те, що влітку, напередодні моєї появи в університеті, був заарештований студент нашого курсу Борис Чичибабін» (Гетманець, 2006: 134). Незважаючи на те, що їхні життєві шляхи розминулися і поету присвячено лише кілька строк, його присутність у мемуарах Михайла Федосійовича постійно відчувається: ми впізнаємо його риси у відрахованих з харківських вишів студентах неформального об'єднання «Голубая лошадь»; і у студенті Литвиненку, на якого написали донос і теж відрахували з університету; і у репресованому сині ректора Г.І. Ломова, попередника М.Ф. Гетманця; і у позбавлених права займатися наукою випускниках університету Мараті Мазо і Михайлі Берлові; і у звільненому за космополітизм викладачеві зарубіжної літератури Ісаакові Яковичу Каганові; і у заарештованому і відправленому до сибірського табору молодому викладачеві Л.Я. Лівшиці; і у засланому на поселення за Урал аспіранті Б.Л. Мілявському. Михайло Федосійович зауважує, що «в цій і інших кампаніях жертвами ставали переважно творчі особистості, які були на виду, друкувалися в газетах і журналах, а до тих, хто тихо сидів, не хотів, або не мав здібностей писати, не було ніяких претензій» (Гетманець, 2006: 135).⁹ Після закінчення терміну заслання Борис Чичибабін повернувся до Харкова і довгі роки змушений був вести подвійне життя: вдень працював бухгалтером на підприємствах міста, вночі писав «у

---

⁹ 4 травня 2023 року були відправлені до СІЗО російська режисерка Євгенія Беркович і драматург Світлана Петрійчук за т.з. «театральною справою» після публікації Беркович посту на Фейсбукі про допомогу дітям Донбасу повернутися в Україну. Жінкам загрожує до 7 років ув'язнення за статтею про «виправдання тероризму».

стіл». З початком «відлиги» друкується у журналах, у 1963 р. виходять перші збірки його поезій «Молодість» і «Мороз і сонце», він керує літературним гуртком, але посилення політичного тиску і цензури в середині 1960-х рр. знову змушують його йти у «творче підпілля». Тільки з початком «перебудови» поет отримує довгоочікувану свободу публікувати свої вірші, виступати, спілкуватися з читачами; його поновлюють у Спілці письменників (1987 р.) після майже двадцяти років вигнання. 5 березня 1988 р., у 35-ті роковини смерті Сталіна, поет виступає у рідному місті у Палаці залізничників, де міг бути присутнім і великий шанувальник його таланту М.Ф. Гетманець.¹⁰ Відтоді поет багато виступає, подорожує, бере участь у роботі новоствореної громадської правозахисної організації «Меморіал», яка була спрямована на збереження пам'яті про політичні репресії сталінського режиму.¹¹ У 1990 році Борис Чичибабін отримав і офіційне визнання – за збірку «Колокол», видану того ж року, йому було присуджено Державну премію СРСР. У довіднику «Літературна Харківщина» (2007) М.Ф. Гетманець присвятив Борису Чичибабину окрему статтю, у якій дає високу оцінку його літературній діяльності, називаючи його «одним із найпопулярніших поетів, визнаним продовжувачем кращих традицій російської поезії», чия творчість «сповнена громадянського пафосу, високої людяності, оптимістичного настрою, віри в перемогу добра над злом» (Гетманець, 2007: 290-291).

Здавалося б, на цьому можна було б закінчити зіставлення біографій ювілярів, які з честю пройшли усі випробування тоталітарної машини і після розпаду Радянського Союзу

---

¹⁰ Зведений у 1927 р. за часів Сталіна і названий на його честь, Харківський палац залізничників було зруйновано 18 серпня 2022 року під час ракетного обстрілу міста.

¹¹ У 2021 році російська організація «Меморіалу» була заборонена як така, що «підриває основи конституційного ладу РФ». У 2022 р. українська, білоруська і російська організації стали лауреатами Нобелівської премії миру.

вступили в нову епоху побудови демократичного суспільства незалежної України, проте «статичний зріз» їх світоглядів того часу викликає низку міркувань. У той час як Михайло Федосійович підтримав повернення суверенітету українською державою, Борис Чичибабін, який, до речі, вітав набуття незалежності Прибалтійськими країнами у 1989-90 рр.

Слава вам троим за то, что первые
вышли на распутие времен
спорить с танкодавящей империей,
на века ославленной враньем!

(«Республикам Прибалтики», 1990)

– вихід України та інших республік сприймає як втрату батьківщини, особисту трагедію:

К нам обернулась бездной высь,
и меркнет Божий свет...
Мы в той отчизне родились,
которой больше нет...

(«Плач по утраченной Родине», 1992)

Питання про те, чому поет, який сам потерпів від людожерного радянського молоху, не сприйняв розпаду більшовицької імперії і звільнення народів, є важливим для розуміння його особистості і творчості. На мою думку, мали місце як сімейні і психологічні чинники, так і вплив авторитетних для поета собратів по перу. Так, на відміну від Михайла Федосійовича, який зростав у збіднілій селянській родині, змушеній за часів насильницької колективізації покинути землю і переїхати у велике місто, на вулицях якого він бачив тіла

померлих від голоду людей,¹² Борис Полушин мав благополучне дитинство: його вітчим був військовослужбовцем повітряних сил, обіймав високі командні посади, і це гарантувало першочергове забезпечення усіх потреб родини, – отже, дитяче і юнацьке сприйняття радянського устрою майбутнім поетом було цілком позитивним.

Михайло Федосійович спілкувався у дитинстві українською, перейшовши на російську під час навчання у школі, а Борис Чичибабін ріс у російськомовному середовищі – як знаємо, діти офіцерів звільнялися від вивчення української мови, і у школах, розташованих у військових містечках, вона взагалі не викладалася. Обидва пов'язали своє життя з російською літературою, однак М.Ф. Гетманець зберіг пам'ять про своє українське родове коріння, пишався ним, підготував до друку свої мемуари і публіцистику українською мовою, переклав і перевидав українською деякі наукові роботи. Михайло Федосійович не відчував жодних протиріч між українською і російською культурою, з легкістю переходив з однієї мови на іншу. Він стверджував: «У СРСР поєднання в одній особистості двох національних культур та двох мов – звичайне явище» (Гетманець, 2013: 55). Б. Чичибабін, навпаки, повністю ототожнював себе лише з російською культурою: «Я всегда жил в Харькове, и теперь я – человек без Родины, потому что моя Родина – это все те, кто говорит и пишет по-русски», – хоча любив Україну і захоплювався українськими письменниками Тичиною, Максимом Рильським, Юрієм Яновським, Іваном Франко, Лесею Українкою і особливо Шевченком (Фризман, 2013: 444). Як знаємо, Харків і після набуття Україною незалежності залишався сприятливим містом для співіснування і розвитку різних культур і мов, кордони довгі роки залишались

---

¹² Протягом 2022 р. російськими військами було пошкоджено або повністю знищено зерносховищ загальною місткістю 4 млн. тонн, з окупованих територій було викрадено близько 400 тис. тонн зерна. (За даними агенції Блумберг). Реальні масштаби «зернового» злочину Росії проти України і людства ще мають бути встановлені.

відкритими, а пересування громадян в обидві сторони вільним, а отже відчуття втрати батьківщини і перманентний стан відчаю, у якому перебував поет, були, на мою думку, пов'язані не тільки і не стільки з питанням розвалу СРСР і фізичної ізоляції поета від Росії (якої, насправді, не було), скільки з його внутрішнім почуттям відлучення від російського історико-літературного процесу, від улюблених Пушкіна, Мандельштама, Ахматової.

Мали місце і пропагандистські штампи щодо історичного минулого України і її єдино можливого майбутнього тільки разом з Росією,¹³ а не з «надменною, набожною і денежною Європою», як писав поет. Коли нарешті йому вдалося відвідати деякі європейські країни, він змінив своє упереджене ставлення до них: «Я був дуже мало за кордоном – кілька днів в Італії, кілька днів у Німеччині, мені важко судити про духовність людей, які там живуть, швидше за все, і вони не згадують про Головне у своєму повсякденному житті. Але й за кілька хвилин можна розглянути, – це одразу й найперше, що впадає у вічі, – що вони все вільніші, спокійніші, привітніші, доброзичливіші за наших людей. Цілком можливо, що вони менш духовні, ніж ми, цього одразу не побачиш, але вони, на відміну від нас, наприклад, дуже уважні та дбайливі до своїх інвалідів та старих, до бідних та німечних. І я, грішною справою, ніяк не можу зрозуміти, як нашу «всесвітню чуйність» і духовність, як нашу близькість до Бога можна поєднати з нашим невіглаством і пияцтвом, з нашою рабською байдужістю та крадіжкою, з нашою дратівливістю, нетерпимістю, жорстокістю, безсовісністю» (Чичибабин, 2013: 19). Пропаганда не просто лежить на поверхні, як пил, який можна легко витерти – вона в'їдається у шкіру, неначе кислота: «Америку не люблю», – повторював поет чужий наратив, хоча йому так і не судилося там побувати (Фризман, 2013: 450-451).

---

¹³ Путин В.: «[...] современная Украина – целиком и полностью детище советской эпохи. Мы знаем и помним, что в значительной степени она создавалась за счёт исторической России». (Путин В. «Об историческом единстве русских и украинцев», 2021.)

Також на світосприйнятті Б. Чичибабіна, думаю, відбилися і переконання Нобелівських лауреатів О. Солженіцина і Й. Бродського, які були активними «антирадянщиками» і вважали Радянський Союз штучним химерним утворенням, проте Україну вбачали виключно як складову Великої Росії і засуджували її волелюбні прагнення. На поглядах же Михайла Федосійовича, завзятого харківського науковця-краєзнавця, більший вплив мала пам'ять про трагічні події навколо харківського будинку «Слово»¹⁴ і розстріл українського літературного Відродження, про що свідчать десятки статей у довіднику «Літературна Харківщина», підготовленого під його редакцією.

Насамкінець, М.Ф. Гетманець, навіть у роки активної трудової діяльності на керівних посадах у державній системі, ніколи не ототожнював себе з тією системою і дотримувався статус-кво, що у поєднанні з його науковим світоглядом дозволило йому на початку 1990-х років відчувати контроль над ситуацією і зберегти позитивне мислення. Не так було з поетом Чичибабіним – своїм болем, своєю скривдженою душею, нездійсненими мріями і втратами він буквально проріс у тій країні, яку називав «імперією зла» і з якою відчував спільну провину і відповідальність за всі злочини перед людством: «Наш обов'язок, наше завдання – поки що не пізно, покаятися у всіх жахливих, непростимих гріхах революції, держави, своїх власних (а їх у кожного чимало), виправляти помилки революції, викупати її злочини, не словами, а вчинками, справами, працею викупати, перетворювати її (це прекрасне, улюблене слово – «перетворення») згідно з тим велінням, з тією волею, з тим покликом, які віруюча людина визначила б як Божі для того, щоб разом з нею, викупленою та преображеною, оновленими та просвітленими повернутися у божественне лоно світового

---

¹⁴ 7 березня 2022 року харківський будинок «Слово» було пошкоджено під час масованого ракетного обстрілу міста.

людства. І молитись. І вірити. І любити» (Чичибабин, 2013: 20).¹⁵ Борис Чичибабин був не просто талановитим поетом – він був совістю епохи, лакмусовим папером, який відчував найменші прояви лицемірства, брехні, «іржі, що роз’їдає душу»: «Коли я дивлюся і слухаю по телевізору багатолюдні та пишні богослужіння, і десь тут, на передньому плані, наші президенти [...], які використовують церкву для створення свого нового «іміджу», стоять зі свічками в руках, мені стає моторошно; на мою думку, це безбожно» (Чичибабин, 2013: 17-18).¹⁶

Висновки

Звернення до біографій М.Ф. Гетманця і Б.О. Чичибабіна дало привід ще раз задуматися і над їхніми індивідуальними життєвими стежками, і над долею цілого покоління, якому довелося жити, любити, творити в умовах тотального контролю держави над особистістю. Обидва зуміли зберегти себе фізично і духовно, розвинути у собі кращі людські якості, добитися визнання в улюбленій справі. У долі кожного з них відбилися характерні ознаки того часу з усіма його нашаруваннями і протиріччями. В

---

¹⁵ У період з 2014 по 2023 рр. на території Російської Федерації та тимчасово окупованих українських територіях було зведено десятки пам’ятників і бюстів Сталіну, Леніну та іншим діячам радянської епохи, причетним до злочинів проти людяності. 18 серпня 2023 року у Великих Луках Псковської обл. було відкрито і освячено новий 8-метровий пам’ятник Сталіну. Священик Православної церкви о. Антоній у своїй промові сказав: «Пострадала церковь в годы правления Иосифа Виссарионовича, но благодаря этому у нас теперь множество новомучеников и исповедников российских, которым мы сейчас молимся». <https://www.youtube.com/watch?v=K4dyOLAjkuc>

¹⁶ 23 липня 2023 року Спасо-Преображенський кафедральний собор в Одесі був зруйнований прямим влучанням російської ракети. Наступного дня, 24 липня 2023 року, президенти РФ і Білорусі Путін і Лукашенко ставили свічки і вклонялися мощам святих у однойменному Спасо-Преображенському чоловічому монастирі на Валаамах.

«Ігоревім Путивлі» трава дійсно вигоріла, як писав поет Чичибабін, так само, як і на Ізюмському шляху, де з кінною експедицією по слідах князя Ігоря Святославовича перебував колись професор Гетманець.¹⁷ Від українського народу залежить, «чим заростуть провали» на нашій багатостраждальній землі і у нашій історичній пам'яті. Історичні паралелі, проведені між радянським суспільством і сучасною Росією вказують на те, що уроки тоталітаризму минулого століття залишилися незасвоєними.

Література

- Гармаш, Л., & Ілеа, Л. (2022). Мовна травма в сучасному українському дискурсі: досвід війни. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство*, 2(100), 183-196. doi:<https://doi.org/10.34142/2312-1076.2022.2.100.13>.
- Гетманець, М.Ф. (2006). Про себе і про час. Харків: Мачулін.
- Гетманець, М.Ф. [1995] (2007). Чичибабін (Полушин) Борис Олексійович. *Літературна Харківщина: Довідник*, під ред. М.Ф. Гетманця (сс. 290-291). Харків: Майдан.
- Гетманець, М.Ф. & Гетманець, І.О. (2013). Статті о Макаренко педагоге и писателе. Харьков: Майдан.
- Гончарова, О.А. (2006). Русская литература в свете христианских ценностей (Ю.Н. Говоруха-Отрок – критик). Харьков: Майдан.

---

¹⁷ 24 лютого 2022 року силами ЗСУ в районі м. Путивля було зупинено наступ російських танків. 30 травня 2022 року місто було внесене до переліку територій України, де тривають бойові дії.

7 березня 2022 року м. Ізюм Харківської обл. було окуповане ЗС РФ, 10 вересня 2022 року звільнено від окупантів підрозділами ЗСУ. У ході боїв було зруйновано або частково пошкоджено 80% інфраструктури міста; постраждали історичні пам'ятки, у т.ч. знищено декілька половецьких кам'яних баб, датованих IX-XIII століттями.

- Гончарова, О.А. (2023). Два ювілеї, дві долі і невивчені уроки тоталітаризму: Михайло Гетманець і Борис Чичибабін. *Матеріали Всеукраїнській науково-методичній конференції «Велике і вічне...»: Михайло Федосійович Гетманець» (Харків, 15-16 вересня 2023 р.)*. Харків: Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди.
- Карась-Чичибабина, Л.С. (2013). Хронология жизни и творчества Б.А. Чичибабина. В: Чичибабин, Б.А. *В стихах и прозе. Серия: Литературные памятники* (с. 466-480). Москва: Наука.
- Фризман, Л.Г. (2013). Личность и поэзия Бориса Чичибабина. В: Чичибабин, Б.А. *В стихах и прозе. Серия: Литературные памятники* (с. 411-465). Москва: Наука.
- Чичибабин, Б.А. (2013). *В стихах и прозе. Серия: Литературные памятники*, Л.С. Карась-Чичибабина и Л.Г. Фризман (сост.). Москва: Наука.

References

- Chichibabin, B.A. (2013). *V stikhakh i proze. [In verse and prose]. Series: Literary Monuments*, L.S. Karas-Chichibabina and L.G. Frizman (comp.). Moscow: Nauka.
- Harmash, L., Pea, L. (2022). *Movna travma u suchasnomu dyskursi: dosvid viyny [Language trauma in modern discourse: war experience]. Naukovi zapysky Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Skovorody. Literaturoznavstvo*, 2(100), 183-196. doi:<https://doi.org/10.34142/2312-1076.2022.2.100.13>.
- Hetmanets, M. (2006). *Pro sebe i pro chas [I and My Time]*. Kharkiv: Machulin.
- Hetmanets, M. [1995] (2007). Chichibabin (Polushin) Borys Oleksiyovych. In: *Literaturna Kharkivshchyna: Dovidnyk [Literary Kharkiv region: Reference book]*, edited by M. Hetmanets. Kharkiv: Maidan.
- Hetmanets, M. & Hetmanets, I. (2013). *Stat'i o Makarenko pedagoge i pisatele [Essays on Makarenko as pedagogue and writer]*. Kharkiv: Maidan.
- Honcharova, O.A. (2006). *Russkaya literatura v svete khristianskikh tsennostey (Y.N. Govorukha-Otrok – kritik). [Russian literature in the light of Christian values (Yu.N. Govorukha-Otrok – critic)]*. Kharkiv: Maidan.
- Honcharova, O.A. (2023). *Dva yuvileyi, dvi doli ta nevyvcheni uroky totalitaryzmu: Mykhaylo Hetmanets i Borys Chichibabin [Two centenaries, two destinies, and unlearned lessons of totalitarianism:*

Mykhailo Hetmanets and Boris Chichibabin]. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific and methodological conference “Great and Eternal...”: Mykhailo Hetmanets” (Kharkiv, September 15-16, 2023)*. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

- Karas'-Chichibabina, L.S. (2013). Khronologiya zhizni i tvorchestva B.A. Chichibabina [Chronology of the life and work of B.A. Chichibabin]. In: *Chichibabin, B.A. In verse and prose. Series: Literary monuments* (pp. 466-480). Moscow: Nauka.
- Frizman, L.G. (2013). Lichnost' i poeziya Borisa Chichibabina [Personality and poetry of Boris Chichibabin]. In: *Chichibabin, B.A. In verse and prose. Series: Literary monuments* (pp. 411-465). Moscow: Nauka.

Рукопис статті отримано 14 вересня 2023 року

Рукопис затверджено до публікації 29 листопада 2023 року

Інформація про автора

Гончарова Ольга Анатоліївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна; науковий співробітник Кільського університету, Велика Британія; e-mail: olgagoncharova312@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7760-1600>; Scopus Author ID: 57215828641.

Honcharova, Olha Anatoliivna, PhD in Literature, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of English Language, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 2, Valentynivska str., Kharkiv, 61168, Ukraine; Research Fellow, School of Humanities, Keele University, UK; e-mail: olgagoncharova312@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7760-1600>; Scopus Author ID: 57215828641.